

บทที่ 2

แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการสอนของครูผู้สอนวิชาเกษตร ในโรงเรียนระดับประถมศึกษา อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ผู้วิจัยได้ดำเนินการตรวจเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยในครั้งนี้โดย แบ่งเป็น 4 ส่วนดังนี้

1. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : หลักการ และความสำคัญ
2. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2542 และนำความรู้มาประยุกต์ในสถานศึกษา
3. ประโยชน์ของวิชาการเกษตร และความหมายของการเกษตร
4. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : ที่มา ความสำคัญ และหลักการ

เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2517 ทรงมีพระบรมราโชวาทต่อผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ดังความตอนหนึ่งว่า “ การพัฒนาประเทศ จำเป็นจะต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่ เช่น เบื้องต้นก่อนโดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจ ขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป” (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2542) นอกจากนี้พระองค์ยังทรงพระราชทานกระแสพระราชดำรัสเกี่ยวกับหลักการเศรษฐกิจพอเพียง แก่คณะบุคคลที่เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 โดยมีใจความตอนหนึ่งว่า “ ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนให้กลับเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่ต้องทั้งหมด แม้จะไม่ถึงครึ่งอาจจะเศษหนึ่งส่วนสี่ ก็สามารถที่จะอยู่ได้ การแก้ไขจะต้องใช้เวลาที่ไม่ใช่ง่าย ๆ โดยมากคนใจร้อน เพราะเดือนร้อน แต่ว่าถ้าทำตั้งแต่เดี๋ยวนี้ก็จะแก้ไขได้”

แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการพยายามพึ่งตนเองช่วยตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ “พอมี พอกิน” โดยอาศัยเฉพาะ อาหาร ที่อยู่อาศัย ส่วนที่ไม่สามารถจะผลิตเอง ได้ก็แลกเปลี่ยนหรือซื้อหาภายนอกบ้าง พยายามกอบกู้ที่น้อยที่สุด ควรมีชีวิตเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย พอใจในสิ่งที่ได้รับมา โดยชอบธรรม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย โดยรู้จักการพัฒนาด้านการเกษตร และการผลิตให้มีประสิทธิภาพสูงสุดในด้านการใช้ที่ดิน การใช้แรงงานที่มีอยู่ในครอบครัว ปัจจัยการผลิต

การปลูกพืช และการเลี้ยงสัตว์ อันจะเป็นประโยชน์แก่ตนเอง ในแนวทางพัฒนาเกษตรอินทรีย์ เกษตรยั่งยืน และเกษตรผสมผสาน ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนในทุก ระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนา และบริหารประเทศให้ ดำเนินไปใน ทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบ ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอก และ ภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการ ต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้าง พื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มี สำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิต ด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

เป้าหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ แนวทางการดำรงชีวิตและปฏิบัติตนให้สมดุล ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป และพร้อมต่อการยอมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบและคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการลงมือ กระทำ

ความพอเพียงต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อม ๆ กัน คือ

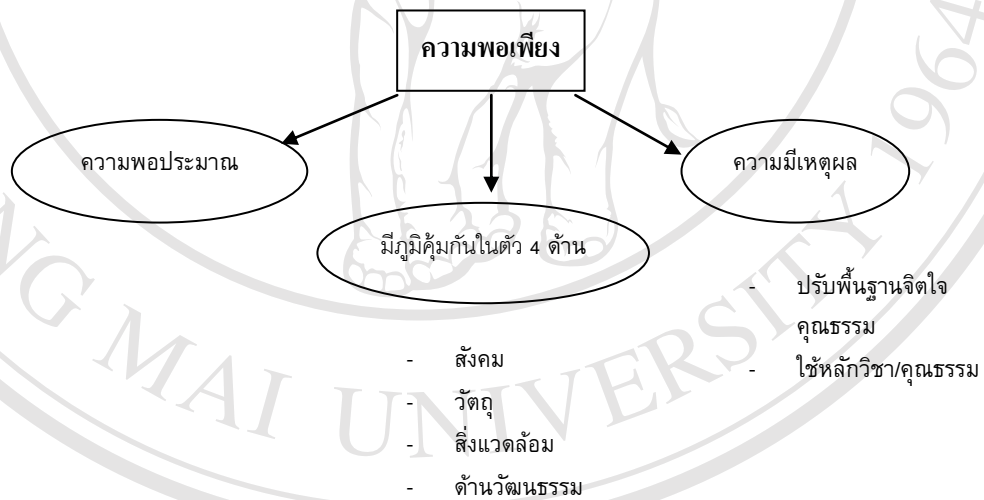
1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียน ตนเองและผู้อื่น
2. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้อง เป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้น จากกรกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ
3. การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการ เปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะ เกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

ทั้งนี้การตัดสินใจ และการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้ง ความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน นั่นคือ จะต้องประกอบด้วย

1. เจื้อนใจความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบ ด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในการปฏิบัติ

2. เจื้อนใจคุณธรรมที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความ ซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียรใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

คุณลักษณะ 3 คุณลักษณะ และเจื้อนใจ 2 เจื้อนใจนี้ เป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ตั้งอยู่บน ทางสายกลาง ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน และ เมื่อเราสามารถนำเอาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี้มาประยุกต์ใช้ หากเรานำไปใช้กับชีวิต ก็จะนำ ให้ชีวิตของเราสมดุล หากนำไปใช้กับเศรษฐกิจก็จะได้เศรษฐกิจที่มั่นคง และหากนำไปใช้กับสังคม ก็จะทำให้ได้สังคมที่ยั่งยืน (แผนภาพที่ 2)

แผนภาพที่ 2 คุณลักษณะ 3 คุณลักษณะ และเจื้อนใจ 2 เจื้อนใจ
(กรมส่งเสริมการเกษตร, 2544)

องค์ประกอบหลักของแนวคิดระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงสรุปตามกระแสพระราชดำรัสได้ ดังนี้

1. เศรษฐกิจแบบพอเพียงเป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดถือหลัก *งานเป็นที่พึ่งแห่งตน* โดยมุ่งมั่น การผลิตพืชผลให้เพียงพอแก่ความต้องการในการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก เมื่อเหลือจากการบริโภคจึงผลิตเพื่อการค้าเป็นอันดับรองลงไป

2. เศรษฐกิจแบบพอเพียงให้ความสำคัญกับ *การรวมกลุ่ม* ของชาวบ้าน กลุ่มชาวบ้าน หรือ องค์กรชาวบ้านทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ให้หลากหลายครอบคลุม ทั้งการเกษตรแบบผสมผสาน หัตถกรรม การแปรรูป อาหาร การทำธุรกิจค้าขาย และการท่องเที่ยวระดับชุมชน ฯลฯ

3. เศรษฐกิจพอเพียงตั้งอยู่บนพื้นฐานของ *ความเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่* และ *ความสามัคคี* ของสมาชิกในชุมชนในการร่วมแรงร่วมใจเพื่อประกอบอาชีพต่างๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ ประโยชน์ที่เกิดขึ้น จึงไม่ได้หมายถึงรายได้เพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงประโยชน์อย่างอื่นด้วย ได้แก่ ความมั่นคงของสถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของไทย

2.2 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และนำความรู้มาประยุกต์ในสถานศึกษา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายโดยรวมมุ่งเน้นที่ผู้เรียนเป็นจุดศูนย์กลาง สามารถเพิ่มพัฒนาทักษะตนเองโดยการบูรณาการการเรียนรู้ในห้องเรียน และสิ่งแวดล้อมรอบข้างนำไปประยุกต์ได้อย่างเหมาะสม ดังนั้นผู้วิจัยจึงยกตัวอย่างหัวข้อ และมาตราที่น่าสนใจมาดังต่อไปนี้

มาตรา 6 การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

มาตรา 22 การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

มาตรา 23 การจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้

1. ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชนชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
2. ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน
3. ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา
4. ความรู้ และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง
5. ความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2545 ได้กำหนดหลักการใหญ่ในแนวทางการจัดการศึกษาว่า "การจัดการศึกษาต้องถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด" และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 เอง มีหลักการข้อหนึ่งว่าการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาให้ถือว่า ผู้เรียนสำคัญที่สุด ด้วยเช่นกัน "ผู้เรียนสำคัญที่สุด" จึงเป็นกรอบหลักของการกำหนดหลักสูตรสถานศึกษา และการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนที่ต้องคำนึงถึงตลอดเวลา ซึ่งเป็นการเน้นย้ำถึง การปฏิรูปการเรียนรู้ และการปฏิรูปหลักสูตรในโรงเรียนจะบรรลุผลได้ก็ด้วยตระหนักว่า "ผู้เรียนสำคัญที่สุด" นั่นเองการจัดการศึกษาที่ "ผู้เรียนสำคัญที่สุด" ก็คือ การกำหนดหลักสูตรและการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนแต่ละคนเกิดการเรียนรู้ที่แท้จริง เรียนรู้อย่างมีความสุขโดยผ่านกระบวนการที่เป็นไปตามธรรมชาติ เติบโตตามศักยภาพ และสนองความแตกต่างของผู้เรียนแต่ละคนจากแนวทางใหญ่ของการศึกษา คือ สาระสำคัญที่กำหนดใน พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติที่นำสู่การประกาศใช้ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ซึ่งการนำหลักสูตรแกนกลางนี้ไปใช้ สถานศึกษาต้องจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาขึ้นเอง โดยมีองค์ประกอบทั้งที่กำหนดจาก หลักสูตรแกนกลางข้างต้น และที่สถานศึกษาต้องกำหนดจากส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาความต้องการของโรงเรียน ของนักเรียนของชุมชน และสังคมที่โรงเรียนตั้งอยู่ด้วย ความเป็นหลักสูตรสถานศึกษาจึงสมบูรณ์ตามเจตนารมณ์ และทั้งนี้ทั้งนั้น "ผู้เรียนสำคัญที่สุด" ยังคงเป็นฐานสำคัญที่สุดที่หลักสูตรสถานศึกษาต้องคำนึงถึงภาพรายละเอียดของหลักสูตรสถานศึกษาที่จะแสดงให้เห็นถึงการยึดถือว่า "ผู้เรียนสำคัญที่สุด" หรือ "เพื่อผู้เรียนเป็นสำคัญ" นั่น จะคู่ได้จากองค์ประกอบแต่ละส่วนของ

หลักสูตรสถานศึกษานั้น ๆ ล้วนสะท้อนถึงการมีเป้าหมาย การมีกระบวนการและความพยายามที่ชัดเจน การพัฒนาผู้เรียนอย่างแท้จริง อาทิ พัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดเท่าที่โรงเรียนจะมีศักยภาพ ด้วยเจตนาธรรมที่ชัดเจนบนฐานความเข้าใจผู้เรียน และชุมชนของโรงเรียนเป็นอย่างดีโรงเรียนกำหนดจะกำหนดบนฐานความเป็นจริงและความเป็นไปได้ ของการพัฒนานักเรียนที่โรงเรียน มิใช่กำหนดอย่างเลื่อนลอยหรือไม่มีฐานข้อมูลพออย่างมีเหตุผลถึงความใส่ใจในการพัฒนาผู้เรียนอย่างมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ มิใช่คำนึงถึงแต่ความสะดวกของครูหรือการบริหารของโรงเรียนการกำหนดอย่างเข้าใจผู้เรียนแต่ละคน แต่ละกลุ่มเป็นฐาน ประกอบกับกำหนดอย่างพยายามให้ผู้เรียนแต่ละคนเกิดการเรียนรู้ และพัฒนาได้อย่างแท้จริง ตามธรรมชาติ เช่น จัดอย่างบูรณาการและสนับสนุนให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้เต็มศักยภาพ ซึ่งก็คือ กิจกรรมการเรียนรู้ และการจัดแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย อีกการระดมทรัพยากรมุ่งสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นหลัก การวัดและประเมินผลของหลักสูตรสถานศึกษานั้นก็จะเป็นอย่างรอบคอบ เน้นเพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างต่อเนื่องมากกว่าแค่การตัดสินเลื่อนชั้น และเป็นไปตามหลักการประเมินตามสภาพจริง มิใช่แค่ความสะดวกของการประเมิน เป็นต้นการกำหนดองค์ประกอบต่างๆ ของหลักสูตรสถานศึกษาที่กำหนดจากข้อมูลบริบทของสถานศึกษาไม่ว่าจะเป็นด้านผู้เรียน ชุมชนและสภาพเป็นจริงต่างๆ ของสถานศึกษา อีกมุ่งประโยชน์ต่อผู้เรียนดังกล่าวนี้ จะเป็นหลักประกันสู่ความเป็นหลักสูตรสถานศึกษาแท้จริงได้ อย่างไรก็ตามจุดสะท้อนสำคัญของความเป็นหลักสูตรสถานศึกษาที่ชัดเจนอีกจุดหนึ่งคือ การกำหนดผลการเรียนรู้ที่คาดหวังและสาระการเรียนรู้ในหลักสูตรสถานศึกษานอกจากการวิเคราะห์กำหนดจากมาตรฐานช่วงชั้นตามหลักสูตรแกนกลาง(หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน) แล้ว ผลการเรียนรู้ที่คาดหวังในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้หรือเชิงบูรณาการก็ตามสถานศึกษาอาจกำหนดเพิ่มเติมตามความต้องการจำเป็นเฉพาะของสถานศึกษาโดยวิเคราะห์จากวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ที่กำหนดไว้ก่อนหน้านี้ ผนวกกับบริบทด้านต่างๆ ของสถานศึกษา แล้วกำหนดสาระการเรียนรู้ตามที่มีทั้งสาระการเรียนรู้แกนกลาง และสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นหรือบางสถานศึกษาวิเคราะห์แล้วมิได้กำหนดผลการเรียนรู้ที่คาดหวังเพิ่มเติมอะไรจากที่วิเคราะห์กำหนดจากมาตรฐานช่วงชั้น แต่เน้นกำหนดที่สาระการเรียนรู้รายปีให้เหมาะสมแทนก็นำเป็นไปได้อันนี้สาระการเรียนรู้รายปีของแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้หรือกำหนดแบบบูรณาการก็ตาม สาระการเรียนรู้หลักจะเป็นไปตามความสอดคล้องกับมาตรฐานช่วงชั้นและผลการเรียนรู้ที่คาดหวังที่กำหนดตามหลักสูตรแกนกลาง และสาระการเรียนรู้อีกลักษณะ คือ สาระการเรียนรู้ที่กำหนดบนฐานข้อมูลของสภาพสถานศึกษาหรือชุมชน ท้องถิ่นรอบสถานศึกษา โดยสาระท้องถิ่นนี้ต่างก็กำหนดเพื่อบรรลุผลการเรียนรู้ที่คาดหวังข้างต้น และบรรลุมาตรฐานช่วงชั้นที่หลักสูตรแกนกลางกำหนดด้วย ซึ่งการกำหนดสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นลักษณะนี้จะเป็นอย่างที่

พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ กำหนดไว้ในมาตราที่ 27 วรรค 2 ชัดเจน หลักสูตรสถานศึกษาแห่งนี้เอง จะมีโอกาสเหมาะสมและเอื้อประโยชน์การเรียนรู้แก่ผู้เรียนและชุมชนได้มาก ทั้งหลักสูตรสถานศึกษานี้ได้คำนึงถึงผู้เรียนเป็นสำคัญตลอดทุกองค์ประกอบดังกล่าวในตอนต้นก็จะเป็นหลักสูตรตามเจตนารมณ์ของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน และเป็นไปตามเจตนารมณ์ของ พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ หรือเจตนารมณ์ของการปฏิรูปการศึกษาไทย และหรือหลักสูตรสถานศึกษาเพื่อผู้เรียนเป็นสำคัญนี้ จะเป็นแผนการจัดการศึกษาของโรงเรียนที่จะนำพาสู่การปฏิรูปการเรียนรู้ได้อย่างชัดเจนบนพื้นฐานของความเหมาะสมกับผู้เรียน และชุมชนที่แท้จริง ซึ่งจะยังผลให้โรงเรียนจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างมีความสุข เรียนรู้ได้เหมาะสมกับศักยภาพและธรรมชาติของเขาเหล่านั้น อันจะส่งผลให้ผู้เรียนได้ประโยชน์ สูงสุดได้

นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมนำความรู้มาประยุกต์ในสถานศึกษา

1. จัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ในลักษณะของโครงการในแผนปฏิบัติการของโรงเรียน โดยภาพรวมเรื่องนี้คงต้องเป็นเรื่องของท่านผู้บริหารแต่ละท่าน ว่ามีแนวคิด หรือนโยบายอย่างไร

2. บูรณาการเนื้อหาสาระและกิจกรรมสู่การจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ โดยมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

2.1 วิเคราะห์หลักสูตรสถานศึกษา มาตรฐานการเรียนรู้ ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง รายปี ของแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

2.2 พิจารณารายละเอียดสาระการเรียนรู้ คำอธิบายรายวิชา และหน่วยการเรียนรู้ที่ได้กำหนดไว้ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ

2.3 ศึกษาวิเคราะห์คุณธรรม และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยการแยกแยะคุณธรรมที่เกี่ยวข้อง เงื่อนไข และหลักการสำคัญในเรื่องดังกล่าวให้ชัดเจน

2.4 นำรายละเอียดของเนื้อหาสาระและหลักคุณธรรมที่วิเคราะห์ได้ในข้อ 2.3 บรรจุเพิ่มเติมในหน่วยการเรียนรู้ที่ทำไว้แล้ว หรืออาจกำหนดเป็นหน่วยการเรียนรู้ขึ้นใหม่ในกรณีที่กลุ่มสาระเรียนรู้นั้นมีจุดเน้นสำคัญที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเนื้อหาสาระหรือคุณธรรมนั้น หรืออาจสร้างเป็นหน่วยบูรณาการที่เชื่อมโยงเนื้อหาสาระและกิจกรรมต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

2.5 จัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ และปฏิบัติการสอนตามแผน

2.6 ประเมินผลการเรียนรู้ทั้งในด้านความรู้ ทักษะ คุณลักษณะหรือคุณธรรม

ตามที่ระบุไว้ในหน่วยการเรียนรู้

2.3 ประโยชน์ของวิชาการเกษตร และความหมายของการเกษตร

บุญลือ (2548) กล่าวว่า การเกษตร หรือการเกษตรกรรม (Agriculture) หมายถึงการเพาะปลูกพืชต่างๆ รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์ และการประมง ผู้ที่ทำการเกษตรนั้น การเรียกว่า เกษตรกร ส่วนคำว่า กสิกร นั้นหมายถึงผู้ที่ทำการกสิกรรม คือผู้ที่ปลูกพืชเพียงอย่างเดียว เช่น ชาวไร่ ชาวนา ชาวสวน การเกษตรจึงเป็นการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติแรงงาน และทุนโดยอาศัยความรู้ และประสบการณ์ เพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิตจากทั้ง พืชและสัตว์ ซึ่งเรานิยมเรียกว่าผลผลิตทางการเกษตร

ประโยชน์และความสำคัญของวิชาการเกษตร เมื่อนักเรียนได้ผ่านการศึกษาในรายวิชาการเกษตรพื้นฐานนี้แล้ว นักเรียนสามารถนำความรู้ความสามารถไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ในหลายลักษณะคือ

- 1 เป็นอาชีพเสริมอาชีพหลัก คือการทำการเกษตรเป็นอาชีพที่เสริมอาชีพอื่นที่ทำเป็นงานหลักอยู่แล้ว เช่น เลี้ยงสุกร 5 - 10 ตัว ในขณะรับราชการครู
- 2 เป็นอาชีพธุรกิจและบริการทางการเกษตร เช่นจำหน่ายไม้ดอกไม้ประดับ รับผิดชอบสวนหย่อม จำหน่ายเครื่องมือทางการเกษตรจำหน่ายผลผลิตเกษตร
- 3 เป็นอาชีพหลัก ได้แก่การทำการเกษตรเพื่อเป็นรายได้หลักของครอบครัว เช่น ปลูกผัก เลี้ยงไก่ไข่ เลี้ยงกุ้ง ฯลฯ

นอกจากนี้การเกษตรกรรมยังมีบทบาทที่สำคัญ ต่อประเทศในหลายๆ ด้าน ได้แก่

- 1 ด้านเศรษฐกิจ
- 2 ด้านสังคม
- 3 ด้านการเมืองการปกครอง
- 4 ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

สาระสำคัญของการเกษตรวิชาการเกษตรพื้นฐานมีสาระสำคัญ ที่นักเรียนจะได้รับ 3 ประการคือ

- 1 มีความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องการปลูกพืช และเรื่องการเลี้ยงสัตว์เบื้องต้นที่ใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน
- 2 ได้ฝึกปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ในท้องถิ่น และ นำประโยชน์จากผลผลิตนั้นไปใช้ประโยชน์กับครอบครัว
- 3 ได้ฝึกฝนให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจ มีความขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ อดทน อีกทั้งสามารถทำงานร่วมกับเพื่อนๆ หรือผู้อื่นได้

ด้วยเหตุที่กล่าวจากขั้นตอนนี้ ครู จึงเป็นบุคลากรที่สำคัญในการถ่ายทอดความรู้ และปลูกฝังหลักคิดต่างๆ ให้แก่ ผู้เรียนโดยครูต้องเข้าใจ อย่างถูกต้อง สามารถวิเคราะห์ความพอเพียง

ไม่พอเพียง ของตนเองได้ และทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง โดยที่ครูจะต้องทำตนให้เป็นตัวอย่างแก่ผู้เรียนในการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงให้ได้ก่อน จึงจะสามารถถ่ายทอด ปลูกฝัง อบรม และทำตนให้เป็นตัวอย่างแก่ผู้เรียน ให้เข้าใจ เศรษฐกิจพอเพียงอย่างถูกต้อง และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวันของแต่ละคน ผ่านการบูรณาการในสาระการเรียนรู้วิชาต่างๆ ตลอดจนสอดแทรกในกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน สามารถนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นนามธรรมมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรม และสะดวกต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2.4 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมนึก (2549) ได้ศึกษาการพัฒนารูปแบบการดำเนินงานการแก้ปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืนสำหรับชาวบ้านที่ตกเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) พบว่ารูปแบบการดำเนินงานการแก้ปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน สำหรับชาวบ้านที่ตกเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นเป็นรูปแบบการดำเนินงานที่ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นว่า อยู่ในเกณฑ์เห็นด้วยอย่างยิ่งและเห็นสอดคล้องกันว่า มีคุณภาพได้มาตรฐานผ่านการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญ และเมื่อนำมาดำเนินการตามรูปแบบก็สามารถใช้ในการแก้ปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืนสำหรับชาวบ้านที่ตกเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยให้ชาวบ้านที่ตกเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน สามารถแก้ไขปัญหาค่าความยากจน มีอาชีพ มีรายได้และมีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และจากการติดตามผลการดำเนินงานโดยติดตามจากเอกสารประกอบการลงนามคำรับรองปฏิบัติราชการ ประจำปีงบประมาณ 2550 ของพัฒนาการอำเภอปทุมรัตต์ กับนักพัฒนาชุมชน ตัวชี้วัดที่ต่ำกว่าร้อยละ 88 ของครัวเรือนที่ยากจนที่มีรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ลดลง

ณัฐวุฒิ (2550) ได้ศึกษาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการดำเนินชีวิตของนักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ ระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่พบว่ากลุ่มตัวอย่างทราบดีว่า ผู้คิดหลักเศรษฐกิจพอเพียงคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิ โดยส่วนมากรับรู้แหล่งข้อมูลเศรษฐกิจพอเพียงจากโทรทัศน์ ซึ่งมีมากถึงร้อยละ 68 ด้านความเข้าใจโดยทั่วไปเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงนั้น จากผลการศึกษาพบว่าประชากรกลุ่มตัวอย่างมีความเข้าใจว่า เศรษฐกิจพอเพียงทำให้สามารถพึ่งตนเองได้ มากที่สุด รองลงมาคือ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องการเดินสายกลาง และความพอเพียงคือไม่ฟุ้งเฟ้อหรือกระเบียดกระเสียดตามลำดับ ด้านการดำเนินชีวิตตามหลักความพอประมาณ กลุ่มตัวอย่างมีความเข้าใจในเรื่องปริมาณการบริโภคของตนเองมากที่สุด ด้านการดำเนินชีวิตตามหลักความมีเหตุผล พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความเข้าใจในเรื่อง การยึดหลักประชาธิปไตยในการทำงาน

ร่วมกับเพื่อน มากที่สุด รองลงมาคือการวางแผนการใช้จ่ายของตัวเองในชีวิตประจำวัน และการใช้ทรัพยากรทุกชนิดอย่างคุ้มค่าและประหยัด ด้านการดำเนินชีวิตโดยการสร้างภูมิคุ้มกัน กลุ่มตัวอย่างมีความเข้าใจในเรื่องการสร้างครอบครัวให้อบอุ่นเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันเบื้องต้นมากที่สุด รองลงมาคือ เรื่องการหมั่นฝึกสมาธิให้มั่นคง เทียงธรรมและตั้งมั่นอยู่ในหลักศีลธรรม และเรื่องการสร้างวินัยในการออม เช่น การฝากเงินออมทรัพย์ การซื้อพันธบัตรรัฐบาล สลากออมทรัพย์ ฯลฯ ด้านการดำเนินชีวิตตามหลักด้านความรู้และคุณธรรม กลุ่มตัวอย่างมีความเข้าใจในเรื่องการเพิ่มพูนความรู้ โดยการติดตามข่าวสาร ทำให้รู้เท่าทันสถานการณ์ในปัจจุบัน มากที่สุด รองลงมาคือเรื่องแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่ใช้คุณธรรมนำความรู้ ด้านความเข้าใจต่อหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเข้าใจเศรษฐกิจพอเพียงในระดับปานกลาง รองลงมา คือ ความเข้าใจเศรษฐกิจพอเพียงในระดับมาก และความเข้าใจเศรษฐกิจพอเพียงในระดับมากที่สุด ตามลำดับ ด้านการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตจากผลการศึกษา กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้นำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต และเป็นที่น่าสนใจว่า ในกรณีตอบไม่ได้หรือไม่ทราบว่าจะสามารถนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้พบว่าเป็นเพราะมีแนวความคิดว่าไม่น่าจะสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตในปัจจุบันได้และคิดว่าเน้นว่าเป็นหลักพัฒนาออยหลังเข้าคลอง

วนิดา และคณะ (2551) ได้ศึกษาการประเมินการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในวิทยาลัยอาชีวศึกษากฎเก็ด พบว่าวิทยาลัยอาชีวศึกษากฎเก็ดมีการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่ครอบคลุมและสอดคล้องตามองค์ประกอบและตัวชี้วัดความสำเร็จของสถานศึกษาในการขับเคลื่อนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้ โดยการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในวิทยาลัยอาชีวศึกษากฎเก็ดตามความคิดเห็นของครู โดยรวม มีระดับการปฏิบัติปานกลาง ทั้งนี้ ครู และนักเรียน นักศึกษา มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนในระดับมากทุกตัวชี้วัด ยกเว้น การจัดกิจกรรมที่เน้นการมีส่วนร่วมระหว่างครู นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน เพื่อให้ผลการจัดกิจกรรมมีความยั่งยืน ส่วนการปฏิบัติกิจกรรมที่สอดคล้องตามองค์ประกอบ และตัวชี้วัดอื่นๆ มีการปฏิบัติในระดับปานกลาง เรียงตามลำดับดังนี้ ด้านการพัฒนาบุคลากร ด้านการบริหารจัดการสถานศึกษา และด้านหลักสูตรและการเรียนการสอน โดยรายการที่วิทยาลัยฯควรมีการปรับปรุงระดับการปฏิบัติได้มากขึ้น ดังนี้ ด้านการพัฒนาบุคลากรด้วยการส่งเสริมให้มีการพัฒนาบุคลากรในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างสม่ำเสมอ โดยจัดให้มีการศึกษาดูงาน ประชุม/อบรม / สัมมนา เพื่อแลกเปลี่ยน เรียนรู้ เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจและความตระหนักในคุณค่าของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่อง ด้านการบริหารจัดการสถานศึกษา ได้แก่ องค์ประกอบการปรับใช้อาคารสถานที่และ

สภาพแวดล้อมของสถานศึกษาให้เป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การนิเทศ ติดตามและ ประเมินผล การขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการเรียนการสอน รวมถึงการส่งเสริมกิจกรรม โครงการ การวิจัยในการเรียนการสอน การใช้งบประมาณ โดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและการระดมทุนจากภายนอกเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ การดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษาและขยายผลสู่ชุมชน ด้านหลักสูตรและการเรียนการสอน เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การจัดแสดงผลงาน หรือการประกวดผลงานของนักเรียนนักศึกษา ที่เกิดจากการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเผยแพร่หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา การจัดสื่อและแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การที่ผู้เรียนมีความรู้และปฏิบัติจริงตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในชีวิตประจำวัน รวมถึงการวัดและประเมินผล การเรียนการสอน และนำผลการประเมินมาใช้ในการพัฒนาให้การขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความสมบูรณ์มากขึ้น

กลุ่มนิเทศติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษาสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต 3 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2552) ได้ทำศึกษาผลการประเมิน โครงการวิจัยและพัฒนารจัดการเรียนรู้ที่นำไปสู่คุณลักษณะของผู้เรียนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า ครูส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 96.00) มีความคิดเห็นว่ากิจกรรมที่พาครูให้สามารถนำความรู้ ความเข้าใจที่มีอยู่ และ/หรือได้รับจากการอบรมสู่การปฏิบัติหรือบทบาทการชี้แนะ (Coaching) มีความเหมาะสมมาก (คะแนนเฉลี่ย 2.96) ส่วนบทบาทในมิติอื่น ครูส่วนใหญ่ถึงแม้จะไม่ใช่ทั้งหมดแต่ก็มีจำนวนสูงถึงร้อยละ 84.00 พฤติกรรมของครูที่เปลี่ยนแปลงคือเรื่องการทำงานที่เป็นระบบ มองผู้เรียนรอบด้านมากขึ้น มีความอดทนในการแก้ปัญหาและพูดคุยเชิงบวกกับนักเรียน แต่เมื่อพิจารณาระดับของการเปลี่ยนแปลงพบว่า อยู่ในระดับมาก กล่าวคือ ครูเกือบทั้งหมด หรือร้อยละ 96.00 สามารถตัดสินใจแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง (คะแนนเฉลี่ย 2.96) ร้อยละ 88.00 มีความคิดที่เป็นของตัวเองในการแก้ปัญหา มีความเข้าใจในตัวนักเรียนและผู้อื่นมากยิ่งขึ้น (คะแนนเฉลี่ย 2.88) และร้อยละ 84.00 มีการคิดที่เป็นระบบและมีเจตคติที่ดีต่อการทำวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียนมากขึ้น(คะแนนเฉลี่ย 2.84) ข้อมูลดังกล่าวนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาครูควรจะพัฒนาในเรื่องที่เป็นความต้องการของครู เพราะครูที่เข้าร่วม โครงการนี้เป็นผู้ที่สนใจและมีความตั้งใจในเรื่องนี้อย่างแท้จริง แต่อย่างไรก็ตาม มีครูที่ไม่สนใจแต่ผู้บริหารสถานศึกษาส่งรายชื่อมาแต่เมื่อมาแล้วก็ไม่มี ความอดทนที่จะปฏิบัติตามข้อตกลงของโครงการได้ เช่น ในระหว่างที่ทำวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน ต้องบันทึกข้อมูลต่าง ๆ ในไดอารี่ 2 สัปดาห์/ครั้ง ตอนเริ่มต้น

โครงการมีครูที่เข้าอบรม 50 คน แต่เมื่อสิ้นสุดโครงการเหลือเพียง 25 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 50.00 และมีผู้ที่ส่งรายงานครบทั้งหมดตามข้อกำหนดมีเพียง 20 คน

สำราญ (2553) ได้ทำศึกษาการพัฒนา รูปแบบระบบการปลูกพืชให้เหมาะสมกับพื้นที่ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่าง พบว่าการดำรงชีพตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของครัวเรือนเกษตรกรก่อนการพัฒนา เกษตรกรมีคะแนนความพอเพียงในการดำรงชีพอยู่ในระดับปานกลาง โดยจำแนกออกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านความพอประมาณ เกษตรกรมีรายได้จากพืช ร้อยละ 65.8 รายจ่ายเพื่อลงทุนการเกษตรคิดเป็นร้อยละ 30.9 เกษตรกรมีคะแนนความมั่นคงทางอาหาร ความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ และการเป็นอยู่ ในระดับปานกลาง มีความสุขมวลรวมในชีวิตระดับมาก ด้านความมีเหตุผลคะแนนการใช้เหตุใช้ผลอยู่ในระดับปานกลาง มีความรอบรู้รอบคอบระมัดระวังระดับมาก มีคุณธรรมความเพียรระดับมาก ด้านความมีภูมิคุ้มกัน พบว่ามีคะแนนภูมิคุ้มกันผลกระทบจากบริบทความอ่อนแอไม่แน่นอนที่เกิดจากผลกระทบอย่างทันทีทันใด และจากภาวะแนวโน้มและการเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาลระดับปานกลาง มีภูมิคุ้มกันจากการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างและกระบวนการระดับมาก มีคะแนนภูมิคุ้มกันด้านการมีสินทรัพย์ หรือต้นทุนในการดำรงชีพ ได้แก่ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนการเงิน ทุนธรรมชาติ และทุนกายภาพ ระดับปานกลาง และเมื่อได้ผ่านการพัฒนาแล้ว พบว่าด้านความพอประมาณ สัดส่วนรายได้จากพืชคิดเป็นร้อยละ 67.9 เพิ่มขึ้นจากก่อนพัฒนาร้อยละ 2.1 สูงกว่าเพื่อนบ้านใกล้เคียงที่ไม่ได้ร่วมโครงการวิจัยร้อยละ 5.5 รายจ่ายเพื่อลงทุนการเกษตร ลดลงจากก่อนพัฒนา ร้อยละ 56.0 รายจ่ายค่าอาหาร เพิ่มขึ้นร้อยละ 1.0 รายจ่ายเพื่อดำรงชีพอื่นๆ ลดลงร้อยละ 22.4 เกษตรกรต้นแบบมีรายจ่ายต่ำกว่าเพื่อนบ้านใกล้เคียง ร้อยละ 3.7 ด้านความมีเหตุผล การใช้เหตุใช้ผลพบว่ามีคะแนนเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลางเป็นระดับมาก ความรอบรู้รอบคอบระมัดระวัง มีคะแนนเฉลี่ยระดับมาก คุณธรรม ความเพียร มีคะแนนเฉลี่ยระดับมาก ด้านความมีภูมิคุ้มกัน เกษตรกรต้นแบบมีคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลางก่อนพัฒนา เป็นระดับมาก คือ กลุ่มภูมิคุ้มกันจากผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างทันทีทันใด มีคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลาง เป็นระดับมาก กลุ่มภูมิคุ้มกันจากภาวะแนวโน้มและการเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล คะแนนรวมเพิ่มขึ้นแต่ยังอยู่ในระดับปานกลางไม่ต่างกับก่อนพัฒนา ภูมิคุ้มกันด้านการมีสินทรัพย์ หรือต้นทุนในการดำรงชีพ ในภาพรวมครัวเรือนต้นแบบมีคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลางช่วงก่อนพัฒนาเป็นระดับมาก